

RZECZPOSPOLITA POLSKA

Rzecznik Praw Obywatelskich

Al. Solidarności 77

00-090 Warszawa

Tel. 827 42 02

Fax. 827 64 53

Warszawa, 17 sierpnia 2000 r.

34800

RPO/350447/2000/XII/JK

Pan

Prof. Jerzy Buzek

Prezes Rady Ministrów

Warszawa

Szanowny Panie Premierze

Uchwalenie w lipcu b.r. przez parlament niemiecki ustawy o utworzeniu Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość" i parlament austriacki ustawy o Funduszu Pojednawczym stworzyło perspektywę wypłacenia byłym robotnikom niewolniczym i przymusowym III Rzeszy, w tym obywatelom polskim, dalszego zadośćuczynienia. W obu przypadkach ustawodawca przyjął, że zostanie ono zrealizowane w formie jednorazowego świadczenia. Wypłacać je będą organizacje partnerskie, w Polsce - Fundacja "Polsko-Niemieckie Pojednanie" ustawa austriacka dopuszcza możliwość złożenia wniosku bezpośrednio w Funduszu Pojednawczym z siedzibą w Wiedniu.

Przekazanie Fundacji "Polsko-Niemieckie Pojednanie" realizacji wypłaty jednorazowego świadczenia dla obywateli polskich obliguje mnie do przypomnienia, że na działalność i orzeczenia Fundacji, która od 1992 r. wypłacała pomoc finansową ofiarom prześladowań nazistowskich na mocy porozumienia zawartego między rządami RFN i RP z 16 października 1991 r. wpłynęło do Rzecznika Praw Obywatelskich ponad 11 tysięcy skarg. Skargi kierowane były także do Kancelarii

Prezydenta RP, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Ministra Pracy i Polityki Społecznej .

Skarżący podnosili w szczególności, że organy Fundacji naruszają prawo ustalając wymagania formalne, trudne lub niemożliwe do spełnienia przez zainteresowanych, bezpodstawnie zmieniając przepisy i regulaminy Fundacji dotyczące kryteriów przyznawania pomocy /np. zmiana rodzaju represji uprawniającej do pomocy twej oraz oceny dowodów potwierdzających fakt przebytych represji/.

Wielu skarżących poszukiwało ochrony przed sądami.

Przyjęta linia orzecznictwa sądów powszechnych, sądów pracy i ubezpieczeń społecznych odmawiała ochrony prawnej obywatelom skarżącym rozstrzygnięcia organów Fundacji. Orzecznictwo to zostało przytoczone zarówno we wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 30 października 1997 r. do Sądu Najwyższego, jak i w uzasadnieniu uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 31 marca 1998 r. /sygn. III ZP 44/97/.

Zwracając się do Sądu Najwyższego o podjęcie uchwały wyjaśniającej, czy rozstrzygnięcie organów Fundacji " Polsko- Niemieckie Pojednanie" w przedmiocie pomocy finansowej za represje doznane ze strony okupanta hitlerowskiego jest aktem administracyjnym, o którym mowa w art. 16 ust.1 pkt.4 ustawy z 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym /Dz. U. nr 74, poz. 368 ze zm./ i od którego przysługuje skarga do tego sądu, a jeśli nie - czy istnieje możliwość kwestionowania takiego rozstrzygnięcia w drodze postępowania cywilnego, Rzecznik Praw Obywatelskich oparł swoje stanowisko na konstytucyjnym prawie jednostki do sądu , wskazując na brak wyłączenia w całym systemie prawnym drogi sądowej w przypadku sporów między poszkodowanymi przez III Rzeszę a Fundacją " Polsko- Niemieckie Pojednanie" oraz uznając Fundację za podmiot wykonujący funkcje publiczne / jest ona podmiotem powołanym z mocy prawa do załatwiania spraw z zakresu prawa publicznego , o których mowa w art.20 ust.2 ustawy o NSA/.

W uchwale z 31 marca 1998 r. Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów /sygn. TII ZP 44/97/ orzekł, że ostateczne rozstrzygnięcie organów Fundacji" Polsko- Niemieckie Pojednanie" w przedmiocie pomocy finansowej za represje doznane ze strony okupanta hitlerowskiego nie może być zaskarżone do Naczelnego Sądu Administracyjnego. Sąd Najwyższy odmówił równocześnie udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy istnieje możliwość kwestionowania rozstrzygnięcia Fundacji " Polsko- Niemieckie Pojednanie" na drodze postępowania cywilnego. W uzasadnieniu uchwały stwierdził jednak, iż "uprawnienia destynatariuszy Fundacji do świadczeń ad niej należnych ale przez nią nie przyznawanych jako nie mające oparcia w stosunku cywilno-prawnym nie mogą być dochodzone przed sądem powszechnym, chociaż

nie można wykluczyć, że w pewnych szczególnych przypadkach /np. nieprzyznanie świadczenia osobie zwetyfit roszczenia cywilna-prawne mogą powstać".

Kwestia zapewnienia konstytucyjnego prawa jednostki do sądu nabiera aktualnie szczególnego znaczenia wobec powierzenia Fundacji "Polsko-Niemieckie Pojednanie" wypłaty jednorazowych świadczeń polskim robotnikom niewolniczym i przymusowym. Są to kwoty kilkakrotnie wyższe niż dotychczasowa podstawowa i dodatkowa pomoc finansowa wypłacana przez Fundację.

Art. 45 ust. 1 Konstytucji stanowi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez uzasadnionej zwłoki przez właściwy; niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, a zgodnie z art.31 ust.3 jakiegokolwiek ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanowione tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia ten nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Pozbawienie prawa do sądu jest wykluczone nawet w drodze ustawowej/ art.77 ust.2 oraz art.233 ust. 1 ustawy zasadniczej.

Prawo do sądu wynika również z Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Zgodnie z art.6 ust. 1 Konwencji każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły, bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia.

Konieczność kontroli sądowej rozstrzygnięć Fundacji "Polsko- Niemieckie Pojednanie" w zakresie wypłaty jednorazowego świadczenia uzasadniają również dotychczasowe doświadczenia przy rozpatrywaniu przez Fundację wniosków o pomoc finansową dla ofiar prześladowań nazistowskich np. odmienne rozstrzygnięcia w sprawach dotyczących rodzeństwa, które prawo do pomocy udokumentowało tymi samymi dowodami.

Wprawdzie Fundacja nie będzie już orzekała o kręgu osób uprawnionych do jednorazowego świadczenia oraz o jego wysokości, gdyż decyduje o tym treść ustaw uchwalonych przez parlament niemiecki oraz austriacki, pozostaje jednak nie mniej istotna kwestia oceny dowodów uprawniających do otrzymania świadczenia.

Od kwietnia 1994 r., przy ocenie dowodów potwierdzających fakt przebytych represji, Fundacja "Polsko-Niemieckie Pojednanie" stosuje znowelizowaną Instrukcję Wykonawczą do Regulaminu Weryfikacyjnego, która w postępowaniu dowodowym wyklucza dowody pośrednie, jakimi są zeznania świadków. Wyklucza też zaświadczenia organów rentowych o zaliczeniu do stażu pracy, od którego zależy wysokość emerytury lub renty, okresu pracy przymusowej, a także zaświadczenie

Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych o przyznaniu uprawnień z tytułu przebytych represji I obozy koncentracyjne/ na podstawie ustawy z 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego /jedn. tekst: Dz. U. z 1997 r. nr 142 poz. 950 ze zm./ oraz z tytułu deportacji do pracy przymusowej na podstawie ustawy z 31 maja 1996 r. o świadczeniu pieniężnym przysługującym osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR /Dz. U. Nr 87, poz. 395 ze zm./.

Zeznania świadków nabierają mocy dokumentu wówczas, gdy świadkowie ci przedstawią oryginalne dokumenty potwierdzające ich pobyt w tym samym miejscu i czasie, co osoba składająca wniosek. Dotyczy to również zaświadczenia organu rentowego, czy Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, które są honorowane wtedy, jeśli zostaną do nich dołączone oryginalne dokumenty lub ich poświadczane kopie, pozwalające stwierdzić doznane prześladowania.

Biorąc pod uwagę zniszczenia wojenne, upływ czasu od zakończenia II wojny światowej, oraz śmiertelność w środowisku osób poddanych represjom I ubywa świadków, wiele osób nie jest w stanie sprostać tym wymaganiom, czego wyrazem jest masowy napływ skarg do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich na odmowę przyznania dodatkowej pomocy finansowej, do której prawo było weryfikowane na podstawie znowelizowanego regulaminu.

Tako środek dowodowy Fundacja dopuszcza także wyroki sądów, w których zapadło postanowienie o uznanie za przymusową, pracy wykonywanej w czasie II wojny światowej na rzecz III Rzeszy z określeniem miejsca i czasu jej trwania /np. odwołanie do sądu od decyzji organu rentowego odmawiającego zaliczenia do stażu pracy okresu pracy udokumentowanego zeznaniami świadków.

Par. 19 ustawy o utworzeniu Fundacji "Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość" zobowiązuje organizacje partnerskie, a więc i Fundację "Polsko-Niemieckie Pojednanie" do powołania niezależnych i nie podlegających żadnym dyrektywom organów rozpatrujących zażalenia. Nie może być to wyłącznie dotychczasowa Odwoławcza Komisja Weryfikacyjna FPNP określona par. 13 pkt. 3 Statutu Fundacji, której orzeczenia są ostateczne. Powinny one - w ocenie Rzecznika - podlegać kontroli sądowej.

Ustawa ta dopuszcza możliwość uwiarygodnienia uprawnień do świadczenia w inny sposób /art. 12 ust.2/, jeśli nie zostaną przedstawione właściwe środki dowodowe. Niezależnie jednak od tego, czy dojdzie do złagodnienia Regulaminu Weryfikacyjnego z 1994 r. w wyniku umowy partnerskiej, powinna być stworzona możliwość odwołania do sądu od orzeczenia Odwoławczej Komisji Weryfikacyjnej Fundacji, odmawiającego prawa do świadczenia.

Przykre doświadczenia z przeprowadzoną w latach siedemdziesiątych akcją pomocy ofiarom eksperymentów pseudomedycznych, a następnie związane z działalnością Fundacji "Polsko- Niemieckie Pojednanie" budzą niepokój i troskę o to, aby wskazane wyżej błędy nie powtórzyły się obecnie.

Moim zdaniem konstytucyjną i najskuteczniejszą drogą ich wyeliminowania jest ustawowy zapis stwarzający destynatariuszom sądową drogę dochodzenia prawa do świadczenia w przypadku odmowy jego wypłaty przez Fundację, przy spełnieniu kryteriów określonych przez ustawodawcę.

Zapewnienie skutecznej ochrony prawnej robotnikom niewolniczym i przymusowym III Rzeszy i Austrii w razie odmowy przyznania świadczenia przez Fundację, leży również w interesie Fundacji, której orzeczenie będzie mogło być poddane kontroli i ocenie niezawisłego sądu, co ograniczy ilość skarg na Fundację.

Przedstawiając powyższe zwracam się do Pana Premiera o podjęcie kolejnych działań, które nawiązując do rządowego projektu ustawy o zwolnieniu świadczeń z tytułu prześladowań nazistowskich z podatków i opłat oraz o niezaliczaniu ich do dochodów, zapewnią sądową kontrolę orzeczeń Fundacji "Polsko-Niemieckie Pojednanie".

Z wyrazami szacunku

/-/ Prof. dr Andrzej Zoll